

Uusi lauseoppi

PAAVO SIRO *Suomen kielen lauseoppi*. Tietosanakirja OY. Helsinki 1964. 167 s.

Prof. Paavo Siron lauseoppi on ominakeinen, oman ajattelun pohjalta lähtevä rakennelma. Lukijan mielenkiinto kohdistuu kaiken aikaa jäsentely- ja luokittelutapaan vielä enemmän kuin itse käsiteltävään ainekseen — ja niin varmaan on ollut myös kirjoittajan laita. Seuraavassa esittelen teosta lähinnä juuri tältä kannalta.

Johdannossa Siro lähtee kolmesta peruskäsitteestä: morfeemista — »puheen pienin yksikkö, jolla on merkitys» (esim. sanassa *talossani* on kolme morfeemia, *talo-ssa-mi*) — sanasta ja lauseesta; käsitteilyn varrella tulee lisäksi vielä virke. Näiden suhteita teos kuvailee, puhtaasti deskriptiivisesti ja mahdollisuutta myöten muodossa pitäytyen — historiallista ainesta on mukana vain vähimmäismäärä.

Esityksen pääjako on seuraava: 1. Rakenteet, joissa verbi on vain predikaattina. 2. Infinitiivi nominaalijäsenenä. 3. Lause nominaalijäsenenä. 4. Substantiivirakenteet. 5. Partisiippi lauseenjäsenenä. 6. Adjektiivi- ja adverbirakenteet. 7. Virkkeet. 8. Subjektiivinen kieli. Ensimmäinen luku on laajin: se käsittää puolet koko teoksesta. Seuraavissa luvuissa kertautuvat suurelta osalta ensimmäisessä todetut suhteet. Perussuhde on Jespersenin nekus; sen selvityksen jälkeen käydään läpi klassilliset lauseenjäsenet predikaatti, subjekti, objekti ja adverbiaali. — Siro on tarttunut Ahlmanin heittäämään ajatukseen, että adverbi esim. lauseessa *Näin on hyvä* voi olla subjekti. Tässä hän on luopunut periaatteestaan, että »muodolliset määrittelyt ovat ratkaisevat» (s. 6). Ennakiksi siihen syytä, koska ei ole kysymys »ajatussubjektista», jonka piiriin kuuluu paljon muitakin. Aivan uutta on, että Siro selittää, tosin varovasti, että ns. objektin-sukuinen määräys ei ole adverbiaali,

vaan »lauseen objekti» (s. 25). Siro hylkää adverbiaaliksi lukemisen, koska adverbiaali milloinkaan muulloin ei ole objektin sijoissa, ja objektiksi lukemisen, koska muuten jokainen verbi olisi transitiivinen. Näin hän saa parille adverbiaalimääräys — lauseen adverbiaali vastineen objektien ryhmässä. Tässä hän tietysti noudattaa muodollisen määrittelyn periaatettaan. Ratkaisu on epäilyttävä siksi, että näin tulee jokaisesta *l a u s e e s t a* transitiivinen. Silti Siro itsekin puhuu transitiivisista ja intransitiivisista lauseista aivan vanhassa mielessä (esim. s. 28).

Adverbiaalilin kohdalla esitellään käsite kvasipredikaatti. Siksi Siro nimittää eräiden adverbiaalien sijapäätettä (esim. *seen*-päätettä lauseessa *Poika tuli huoneeseen*) tai postpositiota, joka »osoittaa, että tietty suhde vallitsee adverbiaalilin kannan ja lauseen jonkin toisen osan välillä» (s. 26). Tämä suhde on neksuksen luonteinen: *poika* — *huoneeseen* on hiukan samantapainen pari kuin *poika* — *tuli*, siitä nimi »kvasipredikaatti». Vallitsee ns. suhdesääntö: kvasipredikaatti viittaa intransitiivisessa lauseessa subjektiin ja transitiivisessa lauseessa objektiin (s. 28). Tämä seikka — jota tietääkseni Siro ensimmäisenä on tähdentänyt — sopinee useimpiin adverbiaaleihin. Poikkeuksina ovat mm. semmoiset lauseet kuin *Poika katselee taivaalle* ja *Eto haavasta aikamies kiukuttelee* (s. 57) sekä keinon ja ajan adverbiaalit: *Rahalla saa ja hevosella pääsee*, *Keskipäivällä satoi rankasti* (s. 28). Ne eivät noudata suhdesääntöä. Tämän vuoksi Siro erottaa kvasipredikaattia yleisemmän morfeemiluokan nimeltä funktionaali (s. 29), johon kuuluvat sekä kvasipredikaatit että suhdesääntöä noudattamattomat adverbiaalinpäätteet. Ajan adverbiaalilin päätteet eivät siis Siron mukaan ole kvasipredikaatteja, vaan

muuta funktionaaleja. Mutta onko syytä tämmöiseen erontekoon paikan ja ajan adverbialien välillä? Suhdesäännön pätevyys on selvin ero- ja tulosijojen yhteydessä ja intransitiivilauseissa (*Otin avaimen taskustani, Pistin avaimen taskuuni, Avain on taskussani*), mutta olosija-adverbialii transitiivilauseessa viittaa yleensä sekä subjektiin että objektiin (*Hakkasin vajassa puita*). Se tarkoittaa likinnä t e k e m i s e n paikkaa, ja siitä seuraa (tässä tapauksessa), että sekä objekti että subjekti olivat samassa paikassa. Lauseessa *Hakkasin eilen puita* on seikka nähdäkseni sama. Samoin on objektin ja adverbialin suhde kai sama lauseissa *Ratkaisu jätettiin huomiseen* ja *Lapsen jällehtiin kotiin*. Jos siis katsoo kvasipredikaatin käsitteen hyödylliseksi — en ole jaksanut siitä aivan vakuuttautua — niin ajan adverbialii tuskin on noin ratkaisevasti sen ulkopuolella. Onhan muutenkin runsaasti tapauksia, joissa suhdesääntö ei päde, esim. *Ajattelin, muistelin, harkitsin, harmittelin tapausta illalla vuoteessani*. Niissä on taas puhe tekemisen paikasta, ja tekemisen luonteesta johtuu, että vain subjektin paikka on sama.

Funktionaalii lisäksi Siro erottaa vielä morfeemiryhmän nimeltä modifioijat. Sen esittely on jäänyt hieman epäselväksi. Käsittääkseen Siro lukee siihen sellaiset tunnus- ja päättemorfeemit, jotka eivät osoita kannan suhdetta lauseen muihin sanoihin, ja hän luettelee esimerkkeinä subjektin ja objektin sijapäätteet, monikon tunnuksen ja tempus- ja modustunnuksiset (s. 70). Mutta hän tähdentää myös sitä modifioijan ominaisuutta, että se ei vaikuta mitenkään »lauseen muun osan muotoon ja rakenteeseen». Tämähän ei pidä suinkaan aina paikkaansa, kuten Sirokin toisaalla toteaa: kongruenssi-ilmiothän liittyvät kielipiilliseen lukuun, samoin vaikuttaa subjektin nominatiivi—partitiivi -vaihtelu predikaatin lukuun (päinvastoin kuin Siro vastoin parempaa tietoaan sanoo s. 70 viimeisessä kappaleessa), jopa moduksella on kuvajaisensa objektissa (*Teet*

sen — Tee se). Sitä paitsi kai juuri sijapäätteet osoittavat esim. lauseessa *Puola voitti Suomen*, mikä sana on subjekti, mikä objekti, ja määrittävät siten sanojen keskinäiset suhteet. — En muuten ole huomannut persoonapäätteitä sijoitetun mihinkään morfeemiluokkaan.

Siro jakaa paikallissijat mm. olosijoihin ja muutossijoihin, ja hyvä huomio on, että yleensä niiden yhteydessä esiintyvät aivan eri verbit: olo- ja muutosverbit (s. 31).

Uusia ovat myös käsitteet »predikatiivinen subjekti» ja »predikatiivinen objekti» (s. 54): *Pojasta kasvoi kauniin uorukainen ja Tehkää tästä uusi*. Rakennelma on mielestäni moitteeton tämän erikoisen ilmiön kuvaus. Esitys subjektin ja objektin sijoista on erinomainen; siinä Siro käyteele käsitepariaan notiivinen ja kvantitatiivinen spesies, joka mielestäni on hyvin perusteltu ja selventävä.

Seuraavassa luvussa »Infinitiivi nominaalijäsenenä» Siro käyttää apukäsitteitä »peruslause» ja »toinen lause». Peruslauseessa *Minun pitää mennä* on piilevänä »toinen lause» *minä menen*. Infinitiivi nimittäin edustaa lausetta — jo vanhastaanhan on puhuttu infinitiivin subjektipersoonasta. Tämä esitystapa on mielestäni havainnollinen. Siro toteaa, että läheskään kaikki transitiiviset verbit eivät voi saada infinitiiviojektia, vaan sellainen on vain »modaalisilla» ja »permissiivisillä» verbeillä. Hän erittelee näihin liittyviä rakenteita laajasti ja mielenkiintoisesti. Samoin on luku infinitiivistä subjektina oivallisesti jäsennelty (oudostuttavaa on vain entisen datiiivi-adverbialin nimittäminen agentiksi: *Minun pitää mennä* — mutta nimitys on käytännöllinen). Sen sijaan en osaa yhtyä Siroon, kun hän selittää infinitiivin lauseessa *Olin tehdä erehdyksen* predikatiiviksi. Katsoisin lauseen merkityksen vastustavan tällaista selitystä: *olin valmis ja olin tehdä* ovat perin erilaiset sanaparit. Kun Siro selittää rakenteet *mennä maata ja panna uuni lämmitä* lähinnä adverbialii-

rakenteiksi, jäänteiksi ajalta, jolloin infinitiivin latiivinpäätte tajuttiin kvasipredikaatiksi, olisi hänenkin systeeminsä kannalta ollut mahdollista viedä *olin tehdä* samaan ryhmään.

Luvussa »Lause nominaalijäsenenä» on mm. se uutuus, että *että*-lause tulkitaan adverbiaaliksi sellaisissa tapauksissa kuin *Eeva heräsi siihen, että isä Penjami kompuroi ovea kohti. Se että* käsitetään »substantivoijaksi», jonka pronominiainekseen sijapäätte, kvasipredikaatti, liittyy. Tätä tulkintaa tukevat epäilemättä seläiset rakenteet kuin *Olen iloinen, että tulit, Olen varma, että asia on niin, jopa Niin suostuttiin, että säädyt kokoontuivat Porvooseen*. Niissä *että*-lause on adverbiaalinen ilman substantivoivaa ainesta.

Luvussa »Substantiivirakenteet» tulevat esille attribuutisuhteet. Jostakin syystä Siro ei attribuuttilauseita käsitellessään puhu mitään relatiivilauseista, vaan ne esitellään vasta luvussa »Virkheet». Substantiivirakenteiden yhtey-

dessä käsitellään myös predikatiivit huolimatta siitä, että subjektin ja predikatiivin suhde likinnä on neksus (*Oma maa mansikka*).

Luvussa »Partisiippi lauseenjäsenenä» kiintyy huomio siihen, että Siro hyväksyy rakenteen *Johtajilla on oltava kosketus joukkoihin*. Analogiatapauksena (*on oltava — täytyy olla — Johtajilla täytyy olla k. j.*) se tietysti on hyvin ymmärrettävä rakenne.

Siron lauseoppi ei ole helppolukuinen. Kokonaan uudelta pohjalta lähtevä jaottelu ja uusien käsitteiden ja termien paljous tekevät sen varsin raskaaksi omaksua. Ei aina ole helppo pitää mielessään, mikä on »vapaa», mikä »sidonnainen», mikä »autonominen», mikä »dependentti» ilmaus — asiahakemisto auttaa lukijaa siinä — ja aina ei voi vapautua ajatuksesta, että kaikki tuo ei olisi tarpeellista. Mutta suoritus on kunnioitusta herättävä: vakavan tutkijan vakavan työn tulos, huolellisesti ajateltu ja taidokkaasti rakenneltu.

MATTI SADENIEMI